

ВЕСНИК

39/2012

Војни музеј у Београд

Београд 2012.

Уредници

др Мирко Пековић, *Војни музеј* – Београд

потпуковник др Иван Мијатовић, *Војни музеј* – Београд

Уређивачки одбор

др Синиша Мишић, *Филозофски факултет* – Београд,
др Миле Бјелајац, *Институт за новију историју Србије* – Београд,
др Драган Алексић, *Институт за новију историју Србије* – Београд,
др Предраг Драгојевић, *Филозофски факултет* – Београд,
др Мирослав Вујовић, *Филозофски факултет* – Београд,
др Драган Булатовић, *Филозофски факултет* – Београд,
др Радован Радовановић, *Криминалистичко-полицијска академија* – Београд,
др Младен Вуруна, бригадни генерал, *Војна академија* – Београд,
Слађан Ристић, пуковник, *Министарство одбране* – Београд,
др Милан Јовановић, *Алфа универзитет* – Београд,
дипл. инж. Бранко Богдановић, Београд,
др Небојша Ђокић, *Центар за војнополитичке студије* – Београд,
др Андреј Шемјакин, *Балканолошки институт РАНУ* – Москва,
др Чарлс Х. Каритон – Форт Монро,
др Роберт Елгуд, *Британски музеј* – Лондон,
др Зоја Бојић, *Универзитет Новог јужног Велса* – Сиднеј,
др Александар Николов, *Државни универзитет* – Софија,
др Димитрис Вогиацис, *Грчки ваздухопловни музеј* – Атина

САДРЖАЈ

Студије и чланци

CONTENTS

Essays and Features

Miloš Jevtić / Милош Јевтић
GOLD PREHISTORIC PECTORAL FROM THE VICINITY OF BOR

Златни праисторијски пекторал из околине Бора

9

Софија Петковић / Sofija Petković
РИМСКИ ПУТ *VIA MILITARIS* У ДАВИДОВЦУ КОД ВРАЊА

Roman road *Via militaris* in Davidovac by Vranje

21

Miroslav Vujović / Мирослав Вујовић
FEW CONTRIBUTIONS ON THE LATE ROMAN HELMETS FROM IRON GATE

Неколико прилога о касноантичким шлемовима са дунавског лимеса у Србији

29

Ђорђе Јанковић / Đorđe Janković
ДУБОВАЦ – НАЛАЗ СРПСКЕ ГРЊЧАРИЈЕ 7. ВЕКА

Dubovac – Discovery of the Serbian pottery from the 7th century

45

Илијић Горан / Pijić Goran
УМЕТНОСТ У СЛУЖБИ РАТА: АРТИЉЕРИЈА 17. ВЕКА И АУСТРИЈСКИ РЕГИМЕНТСКИ ТОП У
ЗБИРЦИ ВОЈНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Art in the Service of War: Artillery of the 17th Century and a Habsburg Regimental Cannon in the
Collection of the Military Museum in Belgrade

57

Бранко Богдановић / Branko Bogdanović
ПУШКА СИСТЕМА ГРИН М1867 – ИСТИНЕ И ЗАБЛУДЕ

Green Alteration Breech-Loading Percussion System - Fiction and Fact

89

Иван Мијатовић, Небојша Ђокић / Ivan Mijatović, Nebojša Đokić
ГРАДСКА И ОПСАДНА АРТИЉЕРИЈА ВОЈСКЕ КНЕЖЕВИНЕ И КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

Garrison and siege Artillery of the Army of Principality and Kingdom of Serbia

101

Огњан Петровић / Ognjan Petrović
ВОЈНИ АЕРОПЛАНИ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
(модернизација – неуспеле набавке и минорни типови)

Military aircraft of Kingdom of Yugoslavia
(Modernization – unsuccessful purchasings and minor aircraft types)

121

Предраг Миладиновић, Александар Коло / Predrag Miladinović, Alexander Kolo
ВАЗДУХОПЛОВНЕ ОЗНАКЕ НОВЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1942–1955

149

Aviation Insignia of New Yugoslavia 1942–1955

Прилози

Articles

Љубица Дабић / Ljubica Dabić
ОСМАНСКИ РАТНИЦИ У ДЕЛИМА ФРАНЦУСКИХ МАЈСТОРА

165

Ottoman warriors in works of French masters

Душанка Маричић, Љубомир Стевовић / Dušanka Maričić, Ljubomir Stevović
ОДЛИКОВАЊА ПОВОДОМ ПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ ДРУГОГ СРПСКОГ УСТАНКА 1815–1865.

185

Medals of 50. anniversary from Second Serbian Insurrection 1815–1865

Вук Обрадовић / Vuk Obradović
ЕНГЛЕСКИ МОРНАРИЧКИ ПИШТОЉ – ТРОМБЛОН СА ОПРУЖНИМ ПРЕКЛАПАЈУЋИМ
БАЈОНЕТОМ

191

English navy blunderbuss pistol with spring loading bayonet

Оливера Думић / Olivera Dumić
ИЗРАДА ТОПОВА У СРБИЈИ

201

Gun making in Serbia

Ђорђе Јојић
РАЗАРАЧ ДУБРОВНИК ПОД ТРИМА ЗАСТАВАМА

215

Destroyer “Dubrovnik” Vessel under three Flags

Небојша Ђокић / Nebojša Đokić
ЛОВАЧКИ АВИОНИ КРАЉЕВИНЕ СХС/ЈУГОСЛАВИЈЕ ДО ПОЧЕТКА ТРИДЕСЕТИХ ГОДИНА 20.
ВЕКА

229

Fighter aircrafts of Kingdom of SCS/Yugoslavia until 1930's

Љубомир Стевовић, Драган Никић / Ljubomir Stevović, Dragan Nikić
ПУПИНОВА МЕДАЉА ЗА НАЦИОНАЛНЕ ЗАСЛУГЕ КОЛУМБИЈА УНИВЕРЗИТЕТА У ЊУЈОРКУ

255

Pupin Medal for service to the Nation of Columbia Universty in New York

Александар Јоксимовић, Мирко Пековић / Aleksandar Joksimović, Mirko Peković
 РАЗВОЈ ПРЕВЕНТИВНЕ КОНЗЕРВАЦИЈЕ И АНАЛИЗА РАДА ВОЈНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ ИЗ
 ГОДИШЊИХ ИЗВЕШТАЈА ОБЈАВЉИВАНИХ У ВЕСНИКУ ОД 1954. ДО 1980. ГОДИНЕ

The development of preventive conservation and analysis of the Military Museum in Belgrade from the
 annual reports published in the *Vesnik* from 1954 to 1980

263

Прикази изложби

Reviews exhibitions

Маријана Јовелић / Marijana Jovelić

Изложба поводом Дана Војног музеја –
Анастас Јовановић, први српски фотограф и литограф

271

Бојана Нешић / Bojana Nešić

Изложба Војног музеја у Галерији Народног музеја у Нишу поводом Дана државности –
Одликовања Кнежевине и Краљевине Србије

273

Наташа Томић / Nataša Tomić

Изложба Војног музеја поводом Дана државности и Дана Војске Србије–
Војне пушке великог калбра из збирки Војног музеја

275

Маријана Мраовић / Marijana Mraović

Изложба у Војном музеју поводом Дана Војске Србије –
Војни пројиси Кнежевине и Краљевине Србије

276

Дејан Миливојевић / Dejan Milivojević

Изложба у Војном музеју поводом манифестације Ноћ музеја –
Старо оружје Азије

277

Прикази публикација

Reviews edition

Иван Мијатовић / Ivan Mijatović

Мемоари генерала и министра Љубомира Марића (1878–1960), Београд 2011, стр. 412

279

Божица Младеновић / Božica Mladenović

*Милић Миличевић, Здравко Петровић, Официрска задруга и систем осигурања живота у Србији и
 Југославији до 1941. године*, Београд 2011, стр. 130

281

РИМСКИ ПУТ *VIA MILITARIS* У ДАВИДОВЦУ КОД ВРАЊА

Софија А. Петковић,
Археолошки институт, Београд

Сажетак: Приликом заштитних археолошких ископавања локалитета Давидовац – Градиште, југозапад на траси аутопута Е 75, Коридор 10 – јужни крак, у дужини од 120 м. откривен је гео римског пута ширине 7, 70 м. Пута се пружао у правцу североисток – југозапад и представља деоницу пута Naissus-Scupi. Пролазио је кроз римско насеље, мансију, чији су остаци и некрополе откривене на налазишту у Давидовцу. Овај пут се може идентификовати као *Via militaris* који је долином Мораве и Вардара повезивао Подунавље са Егејом. На основу археолошких налаза пут у Давидовцу се може датовати у 3.–4. век, а коришћен је до 5.–6. века.

Кључне речи: римски период, касноантички период, *Moesia Superior*, *Dardania*, *Naissus – Scupi*, *Via militaris*, Давидовац, Врање, јужна Србија.

Изворни научни рад

Софија Петковић

УДК: 902.2(497.11)"2011";
904:625.7(497.11)"02/03"

Археолошки
институт

Примљено:
30. март 2012. године

Кнез Михаилова 36
11000 Београд

Прихваћено:
17. априла 2012. године

spetkovi@ai.sanu.ac.rs

ROMAN ROAD *VIA MILITARIS* IN DAVIDOVAC BY VRANJE

Sofija A. Petković,
Archaeological Institute, Belgrade

Abstract: In terms of the rescue archaeological excavations of the site Davidovac – Gradište, SW in the highway E 75, Corridor 10 – Southern branch, a part of the Roman road, 7, 70 m wide, was discovered in the length of 120 m. The road, which ran in NE – SW direction, had represented a part of the communication Naissus – Scupi. It had passed through the Roman settlement, mansio, which remains and necropolis have been discovered in the site of Davidovac. This road could be identified as *Via militaris*, which connected the Danube Basin, through the Morava Valley and Vardar Valley, with Aegean. According to the small archaeological finds, the road in Davidovac could be dated in 3rd – 4th century A.D. It was in function to the 5th – 6th century A.D.

Key words: Roman Period, Late Roman Period, *Moesia Superior*, *Dardania*, *Naissus – Scupi*, *Via militaris*, Davidovac, Vranje, South Serbia.

Original scientific article

Sofija Petković

UDC: 902.2(497.11)"2011";
904:625.7(497.11)"02/03"

Archaeological
Institute

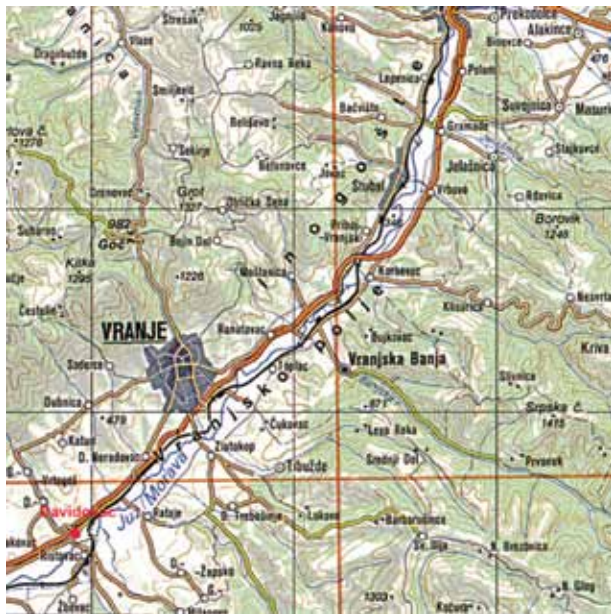
Received:
March 30, 2012

Knez Mihailova 36
11000 Belgrade

Accepted:
April 17, 2012

spetkovi@ai.sanu.ac.rs

Археолошким рекогносцирањима М. Јовановића шездесетих година 20. века у атару села Давидовац код Врања, констатован је вишеслојан археолошки локалитет из времена бронзаног и гвозденог доба, хеленистичког, римског и рановизантијског периода (Јовановић 1966) (сл. 1).

Сл. 1. Положај села Давидовац у Врањско-бујановачкој котлини

Fig. 1. Position of village Davidovac in Vranje – Bujanovac valley

Ови подаци делимично су потврђени рекогносцирањима која су реализовали кустоси археолошке збирке Народног музеја у Врању, А. Булатовића и Г. Митровића, од 1996. до 2007. године. М. Томовић и С. Фидановски су допунили постојеће податке о археолошком налазишту у Давидовцу приликом евидентирања локалитета угроњених изградњом аутопута Е 75 (деоница Ниш – граница са БЈР Македонијом) 2002. године. Тада су издвојена три налазишта у селу Давидовац: 1. Давидовац – Североисток, које обухвата североисточну периферију села и шири се ка западу ка сеоској цркви и гробљу, опредељено као римска некропола; 2. Давидовац – Градиште, југозападно од села на благој узвишици (око 400 m надморске висине), опредељено као римско насеље и некропола и Давидовац – Југозапад, наставак претходног налазишта ка југозападној периферији села, на падини која се од Градишта спушта ка левој обали Јужне Мораве, где је констатована касноантичка некропола са зиданим гробницама (Томовић, Фидановски 2005).

У публикацији Г. Митровића *Кашлог мешала I*, међу металним предметима из археолошке збирке Народног музеја у Врању значајно место заузимају налази из Давидовца. Ово археолошко налазиште аутор с правом сврстава међу најважније античке и рановизантијске локалитете на територији Врањског музеја (Митровић 2010). На основу случајних

налаза, који се чувају у Народног музеју у Врању, претпостављало се да је поменути локалитет вишеслојно, мултикултурно археолошко налазиште са више хоризоната живота, који се могу датовати у: 1. средње и позно бронзаног доба, 2. гвоздено доба (халштат и латен), 3. римски период (1–5. века) и рановизантијски период (6–7. века) (Булатовић 2007; Митровић 2010). О постојању римске некрополе на локалитету Давидовац-Градиште, осим зидане гробнице констатоване археолошким рекогносцирањем 2002. године на око 30 m северозападно од аутопута, сведочи надгробни споменик из атара села Српска Кућа (Petrović 1979, n° 121)¹ и фрагмент надгробне стеле од белог мермера, откривен при копању темеља за кућу у селу Давидовац, југоисточно од аутопута (потес Ново насеље) сада у музеју у Врању.²

Будући да се село Давидовац налази у најширем делу Врањско – бујановачке котлине (ширине око 2 km), претпостављало се да је на овој локацији у континуитету постојала већа фортификациона и урбана агломерација од позног бронзаног доба до рановизантијског времена, у периоду од два миленијума (од 14–13. века п.н.е. до 6–7. века н.е.).

Ипак, у атару села Давидовац, до 2011. године, никада нису вршена археолошка ископавања.

Археолошки институт из Београда реализовао је 2011. године заштитна ископавања на локалитету Давидовац – Градиште – Југозапад у оквиру систематских заштитних археолошких истраживања на траси аутопута Е 75, Коридор 10 – јужни крак.³ Ова

¹ Надгробни споменик Улпији Андији од плавичастог мермера откривен је 1890. године у атару села Краљева Кућа, сада Српска Кућа, који обухвата јужни део локалитета Давидовац - Градиште, а видео је и препис послао Николи Вулићу, Илија Јелић, цариник из Ристовца. Стела је 1900. године постављена испред зграде Царине, која се налази у југозападном делу села Давидовац (Ново насеље), на старом путу за Бујановац, али је касније нестала.

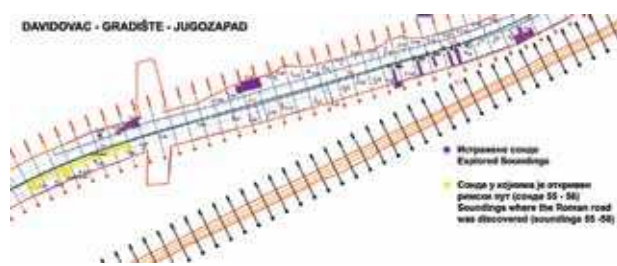
² У југозападном делу Давидовца (Ново насеље), између аутопута и старог пута за Бујановац, приликом копања темеља за нову кућу у свом дворишту, на дубини од око 2 m, мештанин Петко Недељковић открио је надгробну стелу од белог мермера, димензија 2 x 1, 40 m (?), коју је разбио и узидо у бетонски темељ куће. Пошто су информисани о овом случају, кустоси Народног музеја у Врању, Горан Митровић и Александар Булатовић, одузели су једини престојали фрагмент споменика, који се сада налази у сталној поставци музеја. Будући да је натписно поље стеле, уоквирено врежом са бршљановим лишћем, подељено на два дела стилизованим јонским стубићем, највероватније се ради о двојном надгробном споменику. Споменик није публикован.

³ Заштитним ископавањима од 22. августа до 17. децембра руководила је др Софија Петковић, научна сарадница Археолошког института у Београду. Стручну екипу чинили су др Александар Булатовић и др Наташа Миладиновић-Радмиловић - Археолошки институт у Београду, Мирјана Глумац - Народног музеја у Београду, др Млађан Џуњак - Завод за заштиту споменика културе у Смедереву, Радван Петровић - Завичајни музеј у Јагодини, Марија Јовичић и Игор Јовановић - Музеј рударства и металургије у Бору, Јелена Живановић - Музеј града Београда, Ивана Грујић, др Славољуб Гацковић, Петар Стевановић, Никола Радиновић и Емил Цабунац - археолози, Соња Вуковић - археозоолог, Никола Иванковић и Ненад Симоновић - инж. архитектуре, Зоран Јанковић - историчар уметности, Љиљана Муждека, Драгица Бизјак, Милица Митић, Марија Јовић, Немања Марковић, Бранко Алексић, Ненад Васовић, Глигор Даковић и Саша Живановић - студенти археологије.

заштитна ископавања вршена су у зони експропријације, југозападно од села Давидовац, са обе стране регионалног пута Ниш – граница са БЈР Македонијом, деоница Врање – Бујановац. Део археолошког локалитета у зони експропријације пружао се у дужини од 1.025 m, док му је ширина варирала од 35 до 50 m, што чини површину од око 41.000 m².

Заштитним археолошким ископавањима потврђене су готово све горе наведене претпоставке. На површини од око 2.800 m², истраженој у зони експропријације са обе стране аутопута на локацији Давидовац – Градиште – Југозапад, откривени су трагови праисторијске фортификације и насеља с краја бронзаног доба, делови римског насеља из 3. века н.е. са јавним купатилом (*thermae*), део римске некрополе спаљених покојника типа Мала Копашница – Сасе I из 2–3. века н.е. (42 гроба), део касноантичког насеља и некрополе из 4–5. века н.е. (63 гроба инхумираних покојника у цистама од тегула) и усамљени рановизантијски гроб ратника, сахрањеног са војничком опремом, из прве половине 7. века н.е. Осим тога, ова ископавања изнедрила су обиље покретних археолошких налаза, међу којима три бронзанодопске посуде из једне култне јаме, 50 целих римских посуда, 590 римских бронзаних новчића, изузетну рељефну оплату од кости, највероватније израђену у Александрији, са митолошком сценом уснуле Аријадне окружене сатирима.

Ипак, највеће изненађење заштитних археолошких истраживања на локалитету Давидовац – Градиште – Југозапад је откриће дела римског пута *Via militaris* дуж кога су формирана поменута насеља и некрополе из римског и касноантичког периода. Остаци овог пута откривени су југозападно од села Давидовац, са југоисточне стране аутопута, према левој обали Јужне Мораве, у сонди 55. (сл. 2).

Сл. 2. Генерални план заштитних археолошких ископавања локалитета Давидовац – Градиште 2011. године

Fig. 2. General plan of the rescue archaeological excavations of the site Davidovac – Gradište in 2011

Пут је потпуно откривен у дужини од 12 m, а системом контролних ровова, правца североисток – југозапад и северозапад – југоисток (сонда 56) испраћен је ка североистоку у дужини од 120 m. Откривени део ове комуникације пружа се у правцу североисток – југозапад. Ширина пута са граничницима износи 7,70 m (сл. 3). Пут је конструиран према правилима римског градитељства

(Margary 1973; Chevallier 1976; Adam 1994; Davies Hugh 1998): у ископан ров, којим је пут трасиран (*agger*), насут је слој набијене глине, који је чинио чврсту основу (*statum*). Средишњи слој насипа (*rudus*), сачињен је од речног песка и шљунка, док је последњи слој (*nucleus*) израђен од ломљеног камена и облутака везаних кречним малтером (сл. 4)

Сл. 3. Римски пут у Давидовцу, сонда 55, са североистока

Fig. 3. Roman road in Davidovac, sounding 55, from NE

Сл. 4. Римски пут у Давидовцу, сонда 55, са југозапада

Fig. 4. Roman road in Davidovac, sounding 55, from SW

Поплочање пута (*summum dorsum*) само је делимично сачувано, а чине га камене плоче и плочасто речно камење (сл. 5). Површина пута насипана је речним песком, који је попуњавао жљебове и неравнине између камења поплочања (сл.6). Ивичњаџи (граничници) пута сачињени су од низа притесаних каменних блокова (сл. 3–4).

Таква конструкција истиче главне аспекте римског путарства – путеви су грађени да одолевају оптерећењу и климатским условима, као и да прате геоморфолошке и геолошке одлике терена. При томе, за изградњу су максимално кориштени доступни природни ресурси, у случају деонице у Давидовцу речни материјал из Јужне Мораве, песак, шљунак и камен из речног корита (облуци).

Сл. 5. Поплочање римског пута у Давидовцу, сонда 56, са југозапада

Fig. 5. Pavement of the Roman road in Davidovac, sounding 56, from SW

Сл. 6. Римски пут у Давидовцу, сонда 55, са северозапада

Fig. 6. Roman road in Davidovac, sounding 55, from NW

Пут је на средини имао конвексно избочену површину, што је служило за отицање воде са пута у бочне јарке. Ови канали били су широки око 0,90 m и приближно толико дубоки, испуњени тамно мрком глиновитом земљом (муљ) у којој су нађени јако уситњени фрагменти кровних тегула, фрагменти керамичких и стаклених посуда и животињске кости. Такође, у каналима, као и на самом путу, нађен је велики број бронзаних новчића, прелиминарно датованих од 2. до 4. века.⁴ У период 3–4. века могу се датовати остали хронолошки осетљиви налази: лампа од печене земље и накит од стаклене пасте (наруквица и перла) (сл. 7).

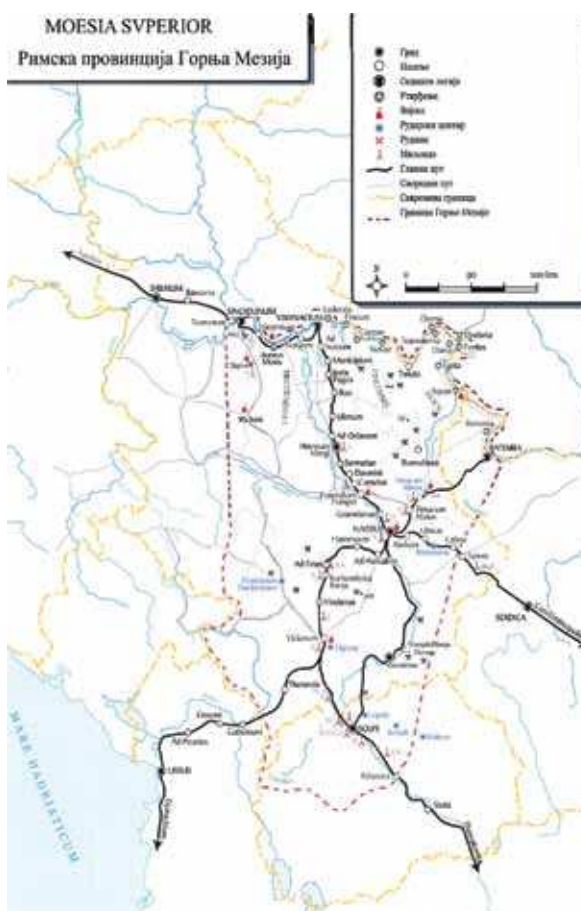
Описани остаци римског пута указују да се ради о комуникацији првог реда важности, која је повезивала *Naissus* (данашњи Ниш) и *Scupi* (данашње Скопље), два значајна града у средишту римске провинције Горње Мезије (*Moesia Superior*), у касној антици провинцијама Средоземна Дакија (*Dacia Mediterranea*) и Дарданија (*Dardania*) (сл. 8).

⁴ Чишћење и конзервација пронађених новчића је у току.

Сл. 7. Археолошки налази са римског пута у Давидовцу, 3–4. век

Fig. 7. Archaeological finds from the Roman road, 3rd - 4th centuries

Сл. 8. Римски путеви у Горњој Мезији (према Петровић 2007)

Fig. 8. Roman roads in Upper Moesia (according to Петровић 2007)

Постојале су четири категорије римских путева:

1. *viae publicae* – главне комуникације јавног карактера, које је подизала и одржавала римска држава;

2. *viae militares* – комуникације из времена римских освајања, које је за своје потребе градила и одржавала војска, а које су касније, нарочито у царском периоду, прерастају у јавне путеве;

3. *viae vicinalis* – локални путеви, који повеују претходне категорије комуникације, грађени и одржавани од стране провинцијских и муниципалних (градских) власти, као и управа рударских области;

4. *viae privatae* – мањи локални путеви, грађени и одржавани од приватних лица.

Од категорије пута зависила је и његова конструкција. Зависно од значаја и оптерећења саобраћајем, ширина римских путева варирала је од 2,5 до 12 m. У градовима је ширина пута износила 4 m, док су путеви прве две категорије у просеку били широки 6–7 m. (Петровић 2007)

О римском путу између Наиса и Скупија нема довољно историјских података, јер је при копирању римских итинерара у средњем веку начињена грешка, тако да је деоница између ова два града остала без ознака станица, утврђења и насеља. С друге стране, оскудна археолошка истраживања указивала су на њихово постојање (Petrović 1995; Петровић 2007).

У историјској науци нема јединственог мишљења о овом проблему. Интересовање за решавање проблема трасе пута *Naissus – Scupi* показали су крајем 19. века први истраживачи римских старина у Србији (Jireček 1887; Kaniz 1892). Почетком 20. века К. Милер и Н. Вулић анализирали су нелогичност у представљању деонице пута *Naissus – Scupi* у римским итинерарима, која је штуро приказана, док је следећа деоница *Scupi – Stobi* са станицама нереално продужена за преко 88 km (60 римских миља). Ови истраживачи су сматрали да се грешка у Појтингервој табли (*Tabula Peutingeriana*) може премостити пребацивањем дела друге деонице (*Scupi – Stobi*) у прву (*Naissus – Scupi*) (Miller 1964; Vulić 1938). Према овој хипотези римски пут се јужно од Наиса рачвао код станице *Ad Herculem* на западни крак, који се спуштао ка југозападу до Улпијане, док се источни крак пружао ка југоистоку до Скупија (*Naissus XIII Ad Herculem VIII ? XXX Ad Fines XXXV Anausaro XII thermae XXI Scupi* или *Naissus XIII Ad Herculem XXX Ad Fines XXXV Anausaro XII thermae – Врањска бања XXI Scupi*). Међутим, М. Мирковић и Е. Чершков негирају ово тумачење римских итинерара, а трасу *Via militaris* од Виминацијума проводе долином Топлице преко данашњег Косова, до станице *Vicianum* одакле се рачва југоисточни крак пута ка Скупију (*Naissus XIII Ad Herculem VI Hamteo XX Ad Fines XX Vindenis XIX Viciano XII Anausaro XXXV Ad Fines VIII Ad Herculem VIII Scupis*) (Мирковић 1960; Чершков 1961; Petrović 1979). Без обзира да ли се прихвати хипотеза о рачвању *Via militaris* на југозападни и југоисточни крак у месту *Ad Herculem* (Житорађа код Прокупља) или *Vicianum* (Угљари код Приштине), југозападни крак овог пута, који је водио ка Скупију морао је да пролази кроз Врањско – бујановачку котлину.

Заштитна археолошка ископавања локалитета Давидовац – Градиште 2011. године дала су материјалне доказе о постојању великог римског насеља, највероватније мансије (*mansio*) на путу *Naissus – Scupi* у средишту Врањско – бујановачке котлине. Наиме, на овој локацији поменута котлина има највећу ширину у правцу исток – запад, која износи 2 km.

Сл. 9. Налази из рановизантијског гроба у Давидовцу (G XXIII), прва половина 7. века

Fig. 9. Grave – finds from the Early Byzantine grave (G XXIII), the first half of 7th

Римско насеље у Давидовцу пружало се у правцу североисток – југозапад уз пут *Via militaris* у дужини од преко 1 km. На брду Градиште, рекогносцирањем су констатовани остаци римског или касноантичког утврђења. Југозападно, у подножју овог брда, делимично је истражено поменуто насеље са термама из 3. века. Овај део насеља ширио се уз благе падине ка северозападу. На североисточном крају локалитета истражени су делови касноантичког насеља и некрополе из друге половине 4. и 5. века. При томе, касноантичко насеље, кој се пружало уз римски пут, негирало је римску некрополу спаљених покојника.

Све то указује да је римски пут у Давидовцу припадао првој категорији комуникација, односно да је то део трасе *Via militaris*, која је легијски логор на Дунавском лимесу и главни град провинције Горње Мезије, *Viminacium* повезивала са великим градовима у унутрашњости провинције, Наисом и Скупијем, и даље, долином Вардара са суседном провинцијом Македонијом (*Macedonia*) и градом Стоби. Овај алтернативни, краћи пут од Наиса до Скупија, највероватније је настао у време Домицијнових ратова на Дунаву.⁵ Наиме, између Дачких ратова овог императора главни штаб римске војске налазио се у Скупију, који су уједно били и логистички центар у залеђу Дунавског лимеса (Dušanić 1996). Овај пут обновљен је почетком 2. века, за владавине цара Хадријана када је добио назив *Via Nova* и постао комуникација јавног значаја, којом се одвијао трго-

⁵ Постоји мишљење да је римски пут *Naissus – Scupi* трасиран на старијој, преримској комуникацији, као и да га је користила римска војска крајем 1. века п.н.е за освајања Балкана, али за ово нема историјских ни археолошких података (Petrović 2007).

вински и други копнени саобраћај између Подунавља и Егеје, односно шире, између Средње Европе и Медитерана. За сада, није могућа идентификација мутације у Давидовцу, с обзиром на лакуну у римским итинерарима, али је она евидентно имала велики значај. Може се претпоставити, да су од данашњег Давидовца водили вицинални путеви ка западу, до Улпијане (*Ulpiana* - Грачаница) и ка истоку, до Пауталије (*Pautalia* - Ђустендил). Рударско–металуршке

обали Јужне Мораве индикативан је налаз усамљеног ратничког гроба, са војничком опремом - бојном секиром и бронзаном појасном гарнитуром, укопан у слој наплавине (сл. 9). На основу налаза гроб се датује у рановизантијски период, у прву половину 7. века. У то време римска мутација у Давидовцу делом је претворена у речни спруд. Такође, прекинута је деоница римског пута *Via militaris* на левој обали Јужне Мораве.

Сл. 10. Римски пут у Давидовцу, оштећен радом илегалних копача

Fig. 10. Roman road in Davidovac, damaged by local treasure-hunters

активности римске рудне области *Metalli Dardanici*, где се експлоатисало и прерађивало сребро, бакар и гвожђе, допринеле су значају мутације у Давидовцу (Petrović 1995). Велики рударско – металуршки центри *Ulpiana* (Грачаница), *Municipum Dardanorum* (Сочаница), *Lamudum* (Лопате) и *Vizianum* (Коњух) налазили су се на малој раздаљини од овог насеља и станице (Petrović 2007).

Као што је наведено, римски пут у Давидовцу прелиминарно је датован, на основу покретних археолошких налаза у 3–4. век. Детаљна анализа ових налаза, нарочито новца откривеног на површини пута, у његовој супструкцији и одводним јарцима, прецизније ће датовати ову комуникацију. Генерално, овај пут је кориштен од прве половине 2. века, до 5. века. У 5. или 6. веку десила се катастрофална поплава, када су бујичне реке са запада и изливање Јужне Мораве са истока уништиле касноантичко насеље. Тада су наплавинам муља, песка и шљунка прекривени делови насеља, некрополе и пута, који се налазе на нижим котима, на левој обали Јужне Мораве. На тај начин, антички хоризонт насеља у Давидовцу затворен је речним насипом дебљине 1–1,5 m и сачуван је у стању у каквом је био после катастрофалне поплаве. За датовање затворене целине античког хоризонта у Давидовцу на левој

обали Јужне Мораве индикативан је налаз усамљеног ратничког гроба, са војничком опремом - бојном секиром и бронзаном појасном гарнитуром, укопан у слој наплавине (сл. 9). На основу налаза гроб се датује у рановизантијски период, у прву половину 7. века. У то време римска мутација у Давидовцу делом је претворена у речни спруд. Такође, прекинута је деоница римског пута *Via militaris* на левој обали Јужне Мораве.

Налаз деонице римског пута и Давидовцу има двоструки значај. С једне стране, откриће римског пута прве категорије важности на овом локалитету сведочи о постојању значајне римске комуникације, која је долином Јужне Мораве спајала Наис и Скупи, а настављајући се долином Вардара, Подунавље и Егеју. Други, али не мање важан аспект овог открића је у чињеници, да је, поред римског пута усеченог у десну обалу Ђердапске клисуре (Петровић 1986), и недавног налаза римског пута *Via militaris* на траси изградње аутопута Е 80, Коридор 10 – источни крак код Димитровграда, ⁶ ово једини поуздано потврђен и датован римски пут у Србији. Нарочито треба имати у виду да су материјални остаци римских путева у Дарданији до сада били непознати (Petrović 2007). На жалост, није изнађена могућност да се део римског пута у Давидовцу реконструише и презентује *in situ*.

Пре него што су остаци римског пута у Давидовцу заштићени и затрпани, били су на мети вандалског нелегалног копања трагача за благом, чиме је овај споменик римске културе на нашем тлу озбиљно оштећен (сл. 10).

⁶ Захваљујем се колеги др Мирославу Лазићу, вишем научном сараднику Центра за археолошка истраживања Филозофског факултета у Београду на информацијама о овом открићу.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Adam 1994 - J. P. Adam, *Roman Building: Materials and Techniques*, London 1994.
- Булатовић 2007 – А. Булатовић, *Врање – културна стpаишигpафија праиспоријских локалитетна у врањској режији*, Београд.
- Chevallier 1976 - R. Chevallier, *Roman Roads*, Los Angeles – Berkley 1976.
- Čerškov 1961 - E. Čerškov, Rimski put Naissus – Scupi i stanica Viciano, *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije IV-V*, Priština 1961, 123–130.
- Davies Hugh 1998 - E. H. Davies Hugh, *Designig Roman Roads*, *Britania* 29, London, 1–16.
- Dušanić 1996 - S. Dušanić, The Frontier and the Hinterland: The Role of Scupi in Domitian's Wars on the Danube, in: *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, Ed: P. Petrović, Belgrade, 41–52.
- Jireček 1887 - K. Jiriček, *Die Heerstrasse von Belgrade nach Constantinopol und die Balkanpasse*, Prag 1887.
- Јовановић 1966 – М- Јовановић, Археолошка истраживања у 1965. години – Јужноморавска долина од Врања до Бујановца, *Врањски гласник II*, Врање, 313–327.
- Kaniz 1892 - F. Kaniz, *Römische Studien in Serbien*, I - II, Wien.
- Margary 1973 - I. Margary, *Roman Roads in Britain*, London .
- Miller 1964 - K. Miller, *Itineraria Romana: Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana* (Stuttgart 1916) Roma - Bretschneider.
- Мирковић 1960 - М. Мирковић, Римски пут Naissus-Scupi и станица Ad Fines (Summary: The Roman Road Naissus-Scupi and the Stages Ad Fines), *Živa antika* 10, 249–257.
- Митровић 2010 – Г. Митровић, *Каталог метала I (Catalogue of Metal Finds I)*, Врање.
- Petrović 1979 - P. Petrović, *Inscriptiones de la Mésie Supérieure, Vol. IV, Naissus – Remesiana – Horreum Margi*, Београд.
- Петровић 1986 - П. Петровић, Римски пут у Ђердапу, *Старинар XXXVII/1986*, Београд, 41–52.
- Петровић 2007 - В. Петровић, *Дарданија у римским итинерарима. Градови и насеља (Résumé: Dardanie dans les itineraries Romains: Les villes et les agglomerations)*, Београд.
- Petrović 2007 – V. Petrović, Pre – Roman and Roman Dardania, Historical and Geographical Considerations, *Balkanica XXXVII*, Beograd, 7–23.
- Spiedel 1984 - M. Spiedel, The Road to Viminacium, *Arheološki vestnik* 35, Ljubljana 1984, 339–341.
- Томовић, Фидановски 2005 – М. Томовић, С. Фидановски, Локалитети угрожени изградњом аутопута Е 75 на деоници Ниш – БЈР Македонија (The Sites Endangered by Construction of Highway E 75 at the Section Niš – FYR Macedonia), у: *E 75 Археолошка истраживања, Свеска 1/2004 (E 75 Archaeological Research, Volume 1/2004)*, ур: М. Брмболић, Београд, 13–47.
- Vulić 1938 - N. Vulić, *Le strade romane in Jugoslavia*, Roma 1938.

Roman road *Via militaris* in Davidovac by Vranje

Sofija Petković

In the surroundings of village Davidovac by Vranje a multilayer archaeological site was discovered by archaeological survey. The three locations were distinguished: 1. Davidovac – NE in the Northeastern periphery of the village, spreading to the West to the village church and cemetery, estimated as Roman necropolis, 2. Davidovac – Gradište on the small hill to the Southwest from the village, estimated as Roman settlement and necropolis and 3. Davidovac – SW, a part of the previous site on the slope to the left bank of South Morava, where the Late Roman necropolis with tombs was registered. On the basis of the gathered archaeological finds, preserved in the National Museum in Vranje, it was supposed that Davidovac is a multicultural archaeological site with several horizons of life, dated in: 1. Middle and Late Bronze Age, 2. Iron Age, 3. Roman Period (1st – 5th centuries) and 4. Early Byzantine Period (6th – 7th centuries). Nevertheless, archaeological excavations have never been realized in the surroundings of village Davidovac (Fig. 1).

In terms of the rescue archaeological research on the highway E 75, Corridor 10 – South branch Archaeological Institute in Belgrade realized the archaeological excavations of the site Davidovac – Gradište – SW. This research has confirmed almost the entire hypothesis above. On the surface of 2.800 m² explored in the zone of expropriation on the both sides of the highway in the location Davidovac – Gradište – SW the traces of prehistoric fortification and settlement from the Late Bronze Age have been discovered as well as a part of the Roman settlement with Baths (*thermae*) from 3rd century A.D, Roman necropolis of cremated individuals of Mala Kopašnica – Sase I type from 2nd – 3rd centuries A.D. (42 graves), the Late Roman settlement and necropolis from 4th - 5th centuries A.D. (63 graves of individuals buried cysts of *tegulae*) and a solitary Early Byzantine warrior's grave with military equipment from the first half of 7th century. Besides, a large amount of small finds was discovered. Although, the biggest surprise of the rescue excavations in Davidovac – Gradište – SW was the discovery of the part of Roman road *Via militaris*. Along this road the above described settlements and necropolis from the Roman and Late Roman periods was formed. The remains of this road were discovered to the Southwest from Davidovac, on the Southeast from the highway, towards the left bank of Južna Morava, in the sounding 55 (Fig. 2).

The road was completely discovered in the length of 12 m, and it was registered by the system of trenches (sounding 56) to the Northeast in the length of 120 m. The excavated part of this communication runs in the Northeast – Southwest direction. It is 7,70 m wide together with the borders. The pavement of the road (*summa dorsum*) was partly preserved. It was made of stone slabs and flat river stones. The surface of the road was leveled with the river sand, which filled the irregularities between the stones of the pavement. The borders of the road were made of rows of roughly cut stone blocks (Figs. 3–6).

The surface of the road was convex, what provides the drainage of water to the side channels. These channels were about 0,90 m wide and similarly deep, filled with the dark brown clay in which animal bones, ceramic shards and bronze coins, dated in 2nd – 4th centuries, ceramic lamp and glass jewelry (bracelet and pearl) from 3rd – 4th centuries, were found (Fig. 7).

The remains of the Roman road described above suggested that it was a first category communication, connecting *Naissus* (modern Niš) and *Scupi* (modern Skopje), the two important towns in the middle of the Roman province Upper Moesia (*Moesia Superior*), i.e. later provinces *Dacia Mediterranea* and *Dardania* (Fig. 8).

The rescue archaeological excavations of the site Davidovac – Gradište – SW brought the material evidence about the large Roman settlement, probably *mansion*, on the road *Naissus* – *Scupi* in the center of the Vranje – Bujanovac valley, in the widest part of it, measuring 2 km in the East – West direction.

The Roman road in Davidovac was preliminary dated, according to archaeological small finds in 3rd – 4th centuries, but it was probably used from the first half of 2nd to 5th century. In 5th or 6th century a cataclysmic flood had happened, when the streams from the West and South Morava from the East destroyed the Late Roman settlement. On this occasion, the lower parts of the road, running along the left bank of Južna Morava, were covered with the clay, sand and gravel. The find of the solitary warrior's grave with military equipment, buried in the layer of river deposit and dated in the first half of 7th century, is important for the dating of the archaeological unit of Roman road in Davidovac (Fig. 9).

(Translated by Sofija Petković)